

Monadologie

∞ Oneindige Monade Theorie van filosoof
Gottfried Wilhelm Leibniz.

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. De monadologie

§ 1 De Monade Definiëren: De Eenvoudige Substantie

§ 2 De Fundering van de Realiteit: Waarom Eenvoudige Substanties Moeten Bestaan

§ 3 De Ware Onondeelbare Atomen van de Natuur

§ 4 Eeuwigheid door Natuur: Monaden Kunnen Niet Vergaan

§ 5 Eeuwigheid door Oorsprong: Monaden Kunnen Niet Natuurlijk Ontstaan

§ 6 De Noodzaak van Goddelijke Schepping en Vernietiging

§ 7 De Vensterloze Monade: Geen Ware Uitwendige Beïnvloeding

§ 8 Waarom Monaden Eigenschappen Moeten Hebben om Verandering te Verklaren

§ 9 Het Principe van de Identiteit van Onderscheidbare Dingen

§ 10 De Inherente Veranderlijkheid van Alle Geschapen Dingen

§ 11 De Interne Bron van Alle Natuurlijke Verandering

§ 12 De Noodzaak van een Veranderingsprincipe en Zijn Specificiteit

§ 13 Veelheid in Eenheid: Hoe een Eenvoudig Wezen Kan Veranderen

§ 14 Waarneming (Onbewust) Introduceren en Onderscheiden van Bewustzijn

§ 15 Appetitie: De Interne Kracht die Verandering Drijft

§ 16 De Ziel als Bewijs van Veelheid binnen een Eenvoudige Substantie

§ 17 De Weerlegging van Materialisme: Waarneming is Niet Mechanisch

§ 18 Entelechie: De Innerlijke Volmaaktheid en Zelfgenoegzaamheid van Monaden

§ 19 Graderingen van Ziel: Van Kale Monaden tot Bewuste Geesten

§ 20 De Tijdelijke Toestand van Bewusteloosheid

§ 21 De Constante Realiteit van "Kleine Waarnemingen"

§ 22 De Wet van de Continuïteit van Toestanden

- § 23 Het Bewijs van Onbewuste Waarnemingen uit Bewustzijn
- § 24 De Toestand van Kale Monaden: Een Permanente Verdoving
- § 25 Hoe Organen Onderscheidende Waarneming Creëren bij Dieren
- § 26 Empirisch Redeneren: Hoe Geheugen Rede Nabootst
- § 27 De Bron van een Krachtige Verbeelding
- § 28 Mensen als Empirici in de Meeste Handelingen
- § 29 Het Onderscheidende Kenmerk van Rede: Noodzakelijke Waarheden
- § 30 Hoe Reflexieve Handelingen Leiden tot Kennis van God en Metafysica
- § 31 Het Eerste Grote Principe: Het Tegenstrijdigheidsbeginsel
- § 32 Het Tweede Grote Principe: Het Voldoende-Grond-Beginsel
- § 33 De Twee Rijken van Waarheid: Noodzakelijk versus Toevallig
- § 34 Het Analytische Model van Noodzakelijke Waarheden
- § 35 De Fundering van Analyse: Eenvoudige Ideeën en Identieke Waarheden
- § 36 Het Voldoende-Grond-Beginsel Toepassen op Toevallige Feiten
- § 37 De Oneindige Regressie van Toevallige Redenen
- § 38 De Noodzaak van een Noodzakelijk Wezen als Ultieme Reden
- § 39 De Conclusie van Gods Eenheid en Toereikendheid
- § 40 De Eigenschappen van het Noodzakelijk Wezen: Onbeperkt en Al-reëel
- § 41 Gods Absolute en Oneindige Volmaaktheid Definiëren
- § 42 De Oorsprong van Onvolmaaktheid in Beperkte Schepselen
- § 43 God als de Grond van Alle Mogelijkheid en Essentie
- § 44 Waarom Mogelijkheid een Bestaand Noodzakelijk Wezen Vereist
- § 45 De A Priori (Ontologische) en A Posteriori (Kosmologische) Bewijzen voor God
- § 46 Gods Intellect versus Wil: De Niet-Willekeurige Aard van Noodzakelijke Waarheden
- § 47 De Continue Uitvloeijing van Monaden uit God
- § 48 De Drievuldige Structuur van God en zijn Weerspiegeling in Monaden
- § 49 Actie als Onderscheid Waarneming, Passie als Verwarde Waarneming
- § 50 De Maatstaf van een Schepsels Volmaaktheid en Activiteit
- § 51 De Aard van Inter-Monadische Beïnvloeding: Ideeel en Bemiddeld door God

§ 52 De Relativiteit van Actie en Passie

§ 53 De Noodzaak van een Voldoende Reden om Eén Mogelijke Wereld te Kiezen

§ 54 De Criteria voor Keuze: Graden van Volmaaktheid

§ 55 De Actualisering van de Beste Wereld door Goddelijke Wijsheid, Goedheid en Macht

§ 56 Universele Onderlinge Uitdrukking: Elke Monade Spiegel het Heelal

§ 57 Perspectivisme: Verschillende Gezichten van hetzelfde Heelal

§ 58 De Optimaliserende Formule: Maximale Variëteit, Maximale Orde

§ 59 De Grote Hypothese die Gods Heerlijkheid Vergroot

§ 60 Hoe een Monade het Hele Heelal Voorstelt vanuit zijn Beperkte Gezichtspunt

§ 61 De Fysische Basis van Expressie: De Verbondenheid van Alle Materie

§ 62 Het Lichaam als Bemiddelaar van de Zielen Expressie

§ 63 De Vereniging van Ziel en Organisch Lichaam Vormt een Levend Wezen

§ 64 De Oneindige Complexiteit van Natuurlijke Machines versus Kunstmatige Machines

§ 65 De Feitelijke Oneindige Deling van Materie

§ 66 De Wereld Binnenin: Elk Deel Materie is een Volheid van Leven

§ 67 De Oneindige Recursie van Leven: Werelden binnen Werelden

§ 68 Leven is Alomtegenwoordig, Zelfs in Schijnbaar "Levenloze" Materie

§ 69 De Illusie van Chaos en Onvruchtbaarheid

§ 70 De Hiërarchie van Levende Wezens: Dominante en Ondergeschikte Monaden

§ 71 Tegen vaste materie: Het lichaam is in een voortdurende stroom

§ 72 Metamorfose, niet Zielenverhuizing (Metempsychose)

§ 73 Geen Ware Generatie of Dood, Alleen Transformatie

§ 74 Preformatie: Het Dier is Al in het Zaad

§ 75 Zaaddieren en de Weinige "Uitverkorenen"

§ 76 De Natuurlijke Eeuwigheid van Elk Dier

§ 77 De Onverwoestbaarheid van de Ziel en het Dier Zelf

§ 78 Het Antwoord op het Lichaam-Geest Probleem: Pre-Establish Harmonie

§ 79 De Harmonie van de Rijken van Werkoorzaken en Doeloorzaken

§ 80 Descartes' Fout over Ziel-Lichaam Interactie Corrigeren

§ 81 De Samenvatting van Pre-Establish Harmonie

§ 82 De Bijzondere Schepping van Redelijke Zielen

§ 83 Geesten als Beelden van God, Bekwaam tot Kennis en Schepping

§ 84 Gods Relatie met Geesten: Vorst en Vader

§ 85 Het Hoogtepunt: De Stad van God

§ 86 De Morele Wereld als Gods Oppermeesterwerk

§ 87 De Hogere Harmonie: Tussen Natuur en Genade

§ 88 Natuurlijke Gebeurtenissen Dienen Morele Doelen

§ 89 De Mechanische Rechtvaardigheid van het Heelal

§ 90 Goddelijke Voorzienigheid en de Verwezenlijking van de Best Mogelijke Wereld

Gedrukt op 22 november 2025

<https://nl.cosmicphilosophy.org/books/leibniz-monadology/>

HOOFDSTUK 1.

Inleiding

De Monadologie (1714) van Gottfried Wilhelm Leibniz

In 1714 stelde de Duitse filosoof Gottfried Wilhelm Leibniz een theorie voor van ∞ oneindige monaden. De Monadologie (Frans: La Monadologie) is een van Leibniz' bekendste werken uit zijn latere filosofie. Het is een korte tekst die in ongeveer 90 paragrafen een metafysica van eenvoudige substanties, of ∞ oneindige monaden presenteert.

Tijdens zijn laatste verblijf in Wenen van 1712 tot september 1714 schreef Leibniz twee korte teksten in het Frans die bedoeld waren als beknopte uiteenzettingen van zijn filosofie. Na zijn dood verscheen "*Principes de la nature et de la grâce fondés en raison*", dat bestemd was voor prins Eugenius van Savoye, in het Frans in de Nederlanden. De filosoof Christian Wolff en medewerkers publiceerden vertalingen in het Duits en Latijn van de tweede tekst die bekend werd als "*De Monadologie*".

De publicatie van het boek op CosmicPhilosophy.org is vertaald in 42 talen vanuit de originele Franse tekst met behulp van de nieuwste AI-technologieën van 2024/2025. De kwaliteit van de nieuwe Duitse en Engelse vertalingen kan wedijveren met de oorspronkelijke vertalingen uit 1720. Voor veel talen is de publicatie een wereldprimeur.

HOOFDSTUK 2.

De monadologie

Door Gottfried Wilhelm Leibniz, 1714

Principia philosophiæ seu theses in gratiam principis Eu-genii
conscriptæ

§ 1

De Monade, waarover wij hier spreken, is niets anders dan een eenvoudige substantie die deel uitmaakt van samengestelde wezens; eenvoudig, dat wil zeggen zonder delen (*Théod.*, § 10⁴).

§ 2

En er moeten eenvoudige substanties bestaan, aangezien er samengestelde zijn; want het samengestelde is slechts een verzameling of *aggregatum* van enkelvoudigen.

§ 3

Waar echter geen delen zijn, is er noch uitgestrektheid, noch gestalte, noch mogelijke deelbaarheid. En deze Monaden zijn de ware Atomen van de Natuur, kortom de elementen der dingen.

§ 4

Er is ook geen ontbinding te vrezen, en er bestaat geen denkbare manier waarop een eenvoudige substantie natuurlijk zou kunnen vergaan (§ 89).

§ 5

Om dezelfde reden is er geen natuurlijke wijze waarop een eenvoudige substantie kan ontstaan, daar zij niet door samenstelling gevormd kan worden.

§ 6

Men kan dus stellen dat Monaden noch geleidelijk kunnen beginnen noch eindigen, maar enkel plotseling – zij kunnen slechts beginnen door schepping en eindigen door vernietiging; terwijl het samengestelde wel geleidelijk ontstaat of vergaat.

§ 7

Evenmin valt te verklaren hoe een Monade innerlijk veranderd zou kunnen worden door andere schepselen, daar er niets in haar verplaatst kan worden, noch enige vorm van innerlijke beweging denkbaar is die van buitenaf opgewekt of gestuurd zou kunnen worden. Monaden hebben geen vensters waardoor iets binnen- of buitengaat. Accidenten kunnen zich niet losmaken of buiten substanties bewegen, zoals de zintuiglijke soorten der Scholastici meenden. Zo kan noch substantie noch accident van buitenaf een Monade binnendringen.

§ 8

Toch moeten Monaden bepaalde kwaliteiten bezitten, anders zouden zij geen wezens zijn. Als eenvoudige substanties niet van kwaliteit verschilden, zouden wij geen verandering in de dingen

waarnemen – want wat in het samengestelde is, komt slechts van de enkelvoudige bestanddelen. Kwaliteitloze Monaden zouden ononderscheidbaar zijn, daar zij ook in hoeveelheid niet verschillen. In een volle wereld zou elke plaats bij beweging slechts het equivalent ontvangen van wat zij had, en elke toestand zou *ononderscheidbaar* zijn van de andere.

§ 9

Elke Monade moet zelfs van alle andere verschillen. Want in de natuur bestaan nooit twee wezens die volmaakt gelijk zijn, noch waarin geen innerlijk verschil of intrinsieke benoemingsgrond gevonden kan worden.

§ 10

Ik neem tevens aan dat elk geschapen wezen aan verandering onderhevig is, dus ook de geschapen Monade, en dat deze verandering in elk voortdurend plaatsvindt.

§ 11

Hieruit volgt dat de natuurlijke veranderingen der Monaden voortkomen uit een *innerlijk principe*, daar externe oorzaken geen invloed op hun binnenste kunnen uitoefenen (§ 396, § 900).

§ 12

Maar naast het veranderingsprincipe moet er ook een *specificatie van het veranderende* zijn, die als het ware de individualiteit en verscheidenheid der eenvoudige substanties bepaalt.

§ 13

Dit detail moet een veelheid in de eenheid omvatten, ofwel in het eenvoudige. Want aangezien elke natuurlijke verandering gradueel verloopt, verandert er iets terwijl iets anders blijft; bijgevolg moet er in de eenvoudige substantie een veelvoud van aandoeningen en relaties bestaan, hoewel er geen delen aanwezig zijn.

§ 14

De voorbijgaande toestand die een veelheid in de eenheid of in de eenvoudige substantie omvat en weergeeft, is niets anders dan wat men *Waarneming* noemt, wat men moet onderscheiden van zelfbewustzijn of bewustzijn, zoals later zal blijken. Hierin hebben de Cartesianen ernstig gefaald door waarnemingen waar men zich niet van bewust is als niets te beschouwen. Dit deed hen ook geloven dat alleen geesten Monaden waren en dat dieren geen zielen noch andere Entelechieën bezaten; zij verwarden een langdurige verdoving met de dood in strikte zin, wat hen verder bracht tot het scholastische vooroordeel van volledig gescheiden zielen en zelfs de verkeerd gerichte geesten bevestigde in hun opvatting over de sterfelijkheid van zielen.

§ 15

De werking van het interne principe dat de verandering of overgang van de ene waarneming naar de andere veroorzaakt, kan *Begeerte* genoemd worden: hoewel de begeerte niet altijd volledig kan slagen in het bereiken van de beoogde waarneming, verkrijgt ze er altijd iets van en bereikt ze nieuwe waarnemingen.

§ 16

We ervaren zelf een veelheid in de eenvoudige substantie wanneer we ontdekken dat de kleinste gedachte waar we ons van bewust zijn, een verscheidenheid in het object omvat. Allen die erkennen dat de ziel een eenvoudige substantie is, moeten deze veelheid in de Monade erkennen; en de heer Bayle had hier geen moeite mee moeten hebben, zoals hij deed in zijn woordenboekartikel *Rorarius*.

§ 17

Men moet bovendien toegeven dat Waarneming en wat daarmee samenhangt, *niet mechanisch verklaard kan worden*, dat wil zeggen door vormen en bewegingen. Stel je een machine voor die door haar structuur kan denken, voelen en waarnemen; men zou haar kunnen vergroten terwijl de verhoudingen behouden blijven, zodat men erin kan rondlopen zoals in een molen. Bij inspectie zou men slechts onderdelen vinden die elkaar duwen, maar nooit iets dat waarneming verklaart. Daarom moet dit in de eenvoudige

substantie gezocht worden, niet in het samengestelde of de machine. Alleen hierin – waarnemingen en hun veranderingen – vinden we de interne handelingen van eenvoudige substanties (Préf. ***, 2 b⁵).

§ 18

Men zou alle eenvoudige substanties of geschapen Monaden de naam Entelechieën kunnen geven, want zij bezitten een inherente volmaaktheid (*échousi to entelés*), een zelfgenoegzaamheid (*autarkeia*) die hen tot bronnen van hun interne handelingen maakt en als het ware tot ontlichaamde automaten (§ 87).

§ 19

Als we alles wat *waarnemingen en begeerten* heeft in de algemene zin die ik net heb uitgelegd, Ziel willen noemen, dan zouden alle eenvoudige substanties of geschapen Monaden Zielen kunnen heten. Maar aangezien gevoel meer is dan louter waarneming, stel ik voor de algemene termen Monaden en entelechieën te behouden voor eenvoudige substanties met alleen basiswaarneming, en de term *Zielen* voor te behouden voor die met een meer onderscheiden waarneming vergezeld van geheugen.

§ 20

Want wij ervaren in onszelf een toestand waarin we ons niets herinneren en geen onderscheiden waarneming hebben; zoals wanneer we flauwvallen of verzonken zijn in een diepe slaap zonder dromen. In deze toestand verschilt de ziel niet merkbaar van een eenvoudige Monade; maar aangezien deze toestand niet blijvend is en de ziel zich hieruit bevrijdt, is zij iets meer (§ 64).

§ 21

Hieruit volgt geenszins dat de eenvoudige substantie dan zonder enige waarneming zou zijn. Dit is zelfs onmogelijk om de eerder genoemde redenen; want zij kan niet vergaan, noch kan zij bestaan zonder enige aandoening die niets anders is dan haar waarneming: maar wanneer er een grote veelheid van kleine waarnemingen is zonder enig onderscheid, raken we verdoofd; zoals wanneer men voortdurend in dezelfde richting ronddraait, waardoor duizeligheid ontstaat die tot bewusteloosheid kan leiden en ons geen onderscheid laat maken. En de dood kan dieren tijdelijk in deze toestand brengen.

§ 22

En aangezien elke huidige toestand van een eenvoudige substantie van nature voortvloeit uit haar voorgaande toestand, zodat het heden zwanger is van de toekomst (§ 360);

§ 23

Daarom, aangezien men bij het ontwaken uit verdoving zich *bewust wordt* van zijn waarnemingen, moet men deze onmiddellijk daarvoor gehad hebben, ook al was men zich er niet van bewust; want een waarneming kan natuurlijk slechts uit een andere waarneming ontstaan, zoals beweging slechts uit beweging kan voortkomen (§ 401-403).

§ 24

Hieruit blijkt dat als wij niets onderscheidends, niets verhevens of verfijnds in onze waarnemingen hadden, wij voortdurend verdoofd zouden zijn. En dit is de toestand van de naakte Monaden.

§ 25

Zo zien we dat de Natuur dieren verheven waarnemingen heeft gegeven door hen organen te schenken die meerdere lichtstralen of luchtgolven bundelen, om ze krachtiger te maken door hun eenheid. Iets soortgelijks vindt plaats bij geur, smaak en tastzin, en mogelijk bij vele andere ons onbekende zintuigen. Straks zal ik uitleggen hoe wat er in de ziel gebeurt, weerspiegelt wat er in de organen plaatsvindt.

§ 26

Het geheugen verschaft de zielen een soort *opeenvolging* die de rede imiteert, maar daarvan onderscheiden moet blijven. Wij zien

dat dieren, wanneer zij iets waarnemen dat hen treft en waarvan zij eerder een gelijke waarneming hadden, door hun geheugenvoorstelling verwachten wat daaraan verbonden was en geneigd zijn tot gevoelens zoals zij die toen hadden. Bijvoorbeeld: wanneer men honden een stok toont, herinneren zij zich de pijn die deze veroorzaakte en janken en vluchten zij (Prélim.⁶, § 65).

§ 27

De sterke verbeeldingskracht die hen treft en ontroert, komt voort uit de omvang of veelheid van voorgaande waarnemingen. Want vaak wekt een krachtige indruk plotseling het effect van een lange *gewoonte* of vele herhaalde middelmatige waarnemingen.

§ 28

Mensen handelen als beesten voor zover de opeenvolging van hun waarnemingen slechts door het geheugenprincipe verloopt; vergelijkbaar met empirische geneesheren die praktijk zonder theorie hebben. In driekwart van onze handelingen zijn wij slechts empirici. Bijvoorbeeld: wie verwacht dat het morgen dag wordt, handelt empirisch omdat dit tot nu toe altijd zo was. Alleen de astronoom oordeelt hierover via de rede.

§ 29

Maar de kennis van noodzakelijke en eeuwige waarheden onderscheidt ons van dieren en schenkt ons *Rede* en wetenschap;

zij verheft ons tot zelfkennis en kennis van God. Dit noemt men in ons redelijke ziel, of *Geest*.

§ 30

Ook door de kennis van noodzakelijke waarheden en hun abstracties worden we verheven tot reflectieve handelingen, die ons doen nadenken over wat wij het 'ik' noemen en die ons laten beschouwen wat er in ons aanwezig is: zo denken we, door over onszelf na te denken, aan het Zijn, de Substantie, het enkelvoudige en samengestelde, het immateriële en zelfs aan God; door te begrijpen dat wat in ons begrensd is, in Hem zonder grenzen is. Deze reflectieve handelingen vormen de voornaamste onderwerpen van onze redeneringen (*Théod.*, Préf. *, 4, a⁷).

§ 31

Hieruit volgt geenszins dat de eenvoudige substantie dan zonder enige perceptie zou zijn. Onze redeneringen berusten op *twee grote principes*: dat van de tegenspraak, krachtens hetwelk we datgene wat een contradictie inhoudt als *onwaar* beoordelen, en het tegenovergestelde als waar (§ 44, § 196).

§ 32

En *dat van de voldoende reden*, krachtens hetwelk we overwegen dat geen feit waar of bestaand kan zijn, geen uitspraak waarheid bevatten, zonder dat er een voldoende reden is waarom het zo is

en niet anders. Hoewel deze redenen meestal buiten ons begrip blijven (§ 44, § 196).

§ 33

Er bestaan ook twee soorten *waarheden*: die van *Redenering* en die van *Feit*. De waarheden van Redenering zijn noodzakelijk en hun tegenpool is onmogelijk, terwijl die van Feit contingent zijn en hun tegenpool mogelijk. Wanneer een waarheid noodzakelijk is, kan haar reden gevonden worden door analyse, door haar op te splitsen in eenvoudigere ideeën en waarheden, tot we bij de primitieven komen (§ 170, 174, 189, § 280-282, § 367. Abrégé object. 3).

§ 34

Zo worden bij wiskundigen de *theorema's* van speculatie en praktische regels door analyse herleid tot *Definities*, *Axioma's* en *Postulaten*.

§ 35

Tenslotte zijn er *eenvoudige ideeën* die niet gedefinieerd kunnen worden; evenals axioma's en postulaten, of kortweg *primitieve principes*, die niet bewezen kunnen worden noch behoeven, namelijk de *identieke uitspraken* waarvan de tegenpool een uitdrukkelijke contradictie bevat (§ 36, 37, 44, 45, 49, 52, 121-122, 337, 340-344).

§ 36

Maar de *voldoende reden* moet ook aanwezig zijn in *contingente waarheden of feiten*, dat wil zeggen in de opeenvolging der dingen verspreid door het universum der schepselen; waar de opsplitsing in bijzondere redenen tot een grenzeloos detail zou kunnen leiden, gezien de immense verscheidenheid der natuur en de oneindige deling der lichamen. Een oneindigheid van vormen en bewegingen – heden en verleden – dragen bij aan de efficiënte oorzaak van mijn huidige schrijven; en een oneindigheid van kleine neigingen en disposities van mijn ziel – heden en verleden – spelen een rol in de finale oorzaak.

§ 37

En aangezien dit hele *detail* slechts andere eerdere contingente of gedetailleerdere elementen omvat, die elk opnieuw een gelijkaardige analyse vereisen, komen we geen stap verder: de laatste of voldoende reden moet buiten de reeks of *keten* van dit contingente detail liggen, hoe oneindig deze ook moge zijn.

§ 38

Zo moet de ultieme reden der dingen gezocht worden in een noodzakelijke substantie, waarin het detail der veranderingen slechts eminent aanwezig is, zoals in de bron: en dit noemen wij God (§ 7).

§ 39

Daar deze substantie de voldoende reden is van al dit met elkaar verbonden detail: *er is slechts één God, en deze God volstaat.*

§ 40

Men kan ook oordelen dat deze opperste substantie, die uniek, universeel en noodzakelijk is, aangezien er niets buiten haar bestaat dat onafhankelijk van haar is, en zij een eenvoudige voortzetting is van het mogelijke zijn, grenzeloos moet zijn en alle realiteit bevatten die mogelijk is.

§ 41

Hieruit volgt dat God absoluut volmaakt is; aangezien *volmaaktheid* niets anders is dan de omvang van positieve realiteit, precies genomen, waarbij grenzen in begrensde dingen buiten beschouwing blijven. En waar geen grenzen zijn – dat wil zeggen, in God – is de volmaaktheid absoluut oneindig (§ 22, Préf. *, 4 a).

§ 42

Hieruit volgt ook dat de schepselen hun volmaaktheden ontvangen door Gods invloed, maar dat hun onvolmaaktheden voortkomen uit hun eigen aard, die niet grenzeloos kan zijn. Want hierin onderscheiden zij zich van God. Deze *oorspronkelijke*

onvolmaaktheid der schepselen manifesteert zich in de *natuurlijke traagheid* van lichamen (§ 20, 27-30, 153, 167, 377 e.v.).

§ 43

Evenzeer is het waar dat in God niet alleen de bron der existenties ligt, maar ook die der essenties, voor zover deze reëel zijn of wat er reëels is in de mogelijkheid. Dit omdat Gods verstand het domein der eeuwige waarheden is, of van de ideeën waarvan deze afhangen, en dat zonder Hem er niets reëels zou zijn in de mogelijkheden – niet alleen geen bestaand iets, maar zelfs niets mogelijk (§ 20).

§ 44

Want als er werkelijkheid bestaat in essenties of mogelijkheden, ofwel in eeuwige waarheden, dan moet deze werkelijkheid gegrond zijn in iets bestaands en actueels; bijgevolg in het bestaan van het Noodzakelijk Wezen, waarin de essentie het bestaan omvat, of waarin het volstaat mogelijk te zijn om actueel te worden (§ 184-189, 335).

§ 45

Zo heeft enkel God (het Noodzakelijk Wezen) het voorrecht dat Hij moet bestaan indien Hij mogelijk is. En aangezien niets de mogelijkheid kan verhinderen van wat geen grenzen, geen ontkenning en dus geen tegenspraak inhoudt, volstaat dit alleen

reeds om Gods bestaan a priori te kennen. We hebben dit ook bewezen via de realiteit der eeuwige waarheden. Maar nu hebben we het tevens a posteriori bewezen, aangezien contingente wezens bestaan die hun laatste of voldoende reden enkel kunnen vinden in het noodzakelijk wezen, dat de reden van zijn bestaan in zichzelf draagt.

§ 46

Men moet zich echter niet voorstellen – zoals sommigen die mijn gedachte verkeerd begrepen – dat de eeuwige waarheden, omdat ze van God afhangen, willekeurig zijn en afhangen van Zijn wil, zoals Descartes schijnt te hebben aangenomen en later de heer Poiret. Dit geldt enkel voor contingente waarheden, waarvan het principe *geschiktheid* of de keuze van het *beste* is; terwijl de noodzakelijke waarheden uitsluitend afhangen van Zijn verstand en daarvan het innerlijk object vormen (§ 180-184, 185, 335, 351, 380).

§ 47

Zo is God alleen de oorspronkelijke eenheid, of de primitieve eenvoudige substantie, waarvan alle geschapen of afgeleide Monaden producties zijn en als het ware ontstaan door voortdurende uitstralingen van de Godheid van moment tot moment, begrensd door de ontvankelijkheid van het schepsel, waarvoor beperktheid essentieel is (§ 382-391, 398, 395).

§ 48

In God vinden we de *Macht*, bron van alles, vervolgens de *Kennis* die de details der ideeën bevat, en ten slotte de *Wil* die veranderingen of voortbrengingen bewerkstelligt volgens het principe van het beste (§ 7,149–150). Dit correspondeert met wat in geschapen monaden het subject of fundament vormt: de waarnemingsfaculteit en de begeertefaculteit. Maar in God zijn deze attributen absoluut oneindig en volmaakt; in geschapen Monaden of entéléchieën (of perfectiëties, zoals Hermolaüs Barbarus dit woord vertaalde) zijn het slechts navolgingen, naar mate van hun volmaaktheid (§ 87).

§ 49

Een schepsel wordt gezegd naar buiten te *handelen* voor zover het volmaakt is, en te *lijden* onder een ander voor zover het onvolmaakt is. Zo kent men *handeling* toe aan de Monade wanneer deze duidelijke waarnemingen heeft, en *ondergane invloed* wanneer deze verwarde waarnemingen heeft (§ 32, 66, 386).

§ 50

Een schepsel is volmakter dan een ander wanneer men erin vindt wat dient als a priori verklaring voor wat in het andere gebeurt, en hierdoor zegt men dat het op het andere inwerkt.

§ 51

Maar in eenvoudige substanties is er slechts een ideale invloed van de ene monade op de andere, die enkel effect kan hebben door Gods tussenkomst, aangezien in Gods ideeën een monade met recht vraagt dat Hij bij het regelen der dingen vanaf het begin rekening met haar houdt. Want aangezien een geschapen Monade geen fysieke invloed kan uitoefenen op het innerlijk van een andere, kan afhankelijkheid slechts op deze manier bestaan (§ 9, 54, 65–66, 201. Bkn. bezwaar 3).

§ 52

Hierdoor zijn handelingen en ondergane invloeden tussen schepselen wederzijds. Want God vindt bij het vergelijken van twee eenvoudige substanties in elk redenen die Hem verplichten de ander daaraan aan te passen. Zo is wat onder bepaalde aspecten *actief* is, onder andere gezichtspunten *passief*: *actief* voor zover wat men er onderscheidenlijk in kent, reden verschaft voor wat in een ander gebeurt; *passief* voor zover de reden van wat erin gebeurt, ligt in wat men onderscheidenlijk in een ander kent (§ 66).

§ 53

Aangezien er een oneindigheid van mogelijke universa bestaat in Gods Ideeën en slechts één kan bestaan, moet er een voldoende

reden zijn voor Gods keuze die Hem tot het ene bepaalt veeleer dan het andere (§ 8, 10, 44, 173, 196 e.v., 225, 414-416).

§ 54

Deze reden kan slechts liggen in de *geschiktheid* of de volmaaktheidsgraden die deze werelden bevatten. Elk mogelijk wezen heeft recht op bestaan in de mate van volmaaktheid die het omvat (§ 74, 167, 350, 201, 130, 352, 345 e.v., 354).

§ 55

Dit is de oorzaak van het bestaan van het beste, dat Gods wijsheid Hem doet kennen, Zijn goedheid doet kiezen, en Zijn macht doet voortbrengen (§ 8, 7, 80, 84, 119, 204, 206, 208. Bkn. bezwaar 1, bezwaar 8).

§ 56

Deze *verbinding* of aanpassing van alle geschapen dingen aan elkaar maakt dat elke eenvoudige substantie relaties heeft die alle andere uitdrukt, en zo een levende en eeuwige spiegel van het universum wordt (§ 130, 360).

§ 57

Zoals een stad vanuit verschillende hoeken gezien geheel anders verschijnt en perspectivisch vermenigvuldigd lijkt, zo zijn er door

de oneindige veelvoud van eenvoudige substanties evenzovele schijnbaar verschillende universa – toch slechts perspectieven van één universum, gezien vanuit elk Monades unieke gezichtspunt.

§ 58

Zo bereikt men maximale verscheidenheid met de grootst mogelijke ordening – kortom, de hoogst bereikbare volmaaktheid (§ 120, 124, 241 e.v., 214, 243, 275).

§ 59

Alleen deze hypothese (die ik durf bewezen te achten) brengt Gods grootheid rechtmatig tot haar recht. Monsieur Bayle erkende dit toen hij in zijn Woordenboek (artikel *Rorarius*) bezwaren formuleerde, waarbij hij zelfs geneigd was te denken dat ik meer aan God toekende dan mogelijk is. Maar hij kon geen reden aangeven waarom deze universele harmonie, waarbij elke substantie alle andere exact uitdrukt, onmogelijk zou zijn.

§ 60

Uit het voorgaande blijken bovendien de a priori redenen waarom de dingen niet anders kunnen verlopen. Omdat God bij het ordenen van het geheel rekening hield met elk deel, en in het bijzonder met elke Monade, wiens representatieve aard haar niet beperkt tot het weergeven van slechts een deel der dingen; hoewel

deze voorstelling in het detail van het gehele universum verward blijft, en slechts helder kan zijn voor een klein deel der dingen, namelijk die welke het naast staan of het belangrijkste zijn voor elke Monade – anders zou elke monade een Godheid zijn. De beperking ligt niet in het object, maar in de wijze waarop de kennis ervan wordt gewijzigd. Alle monaden streven verward naar het oneindige, naar het geheel; maar ze worden begrensd en onderscheiden door gradaties van heldere waarnemingen.

§ 61

Samengestelde entiteiten stemmen hierin overeen met de enkelvoudige. Aangezien alles vol is – wat de materie tot een samenhangend geheel maakt – en elke beweging in dit volle geheel uitwerking heeft op verre lichamen, naar gelang de afstand, wordt elk lichaam niet alleen beïnvloed door direct contact, maar indirect ook door alles wat deze contactlichamen ondergaan. Zo reikt deze wisselwerking tot elke denkbare afstand. Elk lichaam draagt zo de afdruk van alles wat in het universum gebeurt. Een alziend wezen zou in elk deeltje kunnen lezen wat overal plaatsvindt, ja zelfs wat gebeurd is of zal zijn, door in het heden te observeren wat tijd en ruimte overstijgt: *sumpnoia panta* (alles hangt samen), zoals Hippocrates zei. Maar een ziel kan slechts lezen wat zich helder in haar weerspiegelt – haar oneindige complexiteit kan ze niet in één oogopslag ontvouwen.

§ 62

Hoewel elke geschapen Monade het hele universum weerspiegelt, stelt ze het haar toegewezen lichaam – haar entelechie – het scherpst voor. En aangezien dit lichaam via materiële samenhang het hele universum uitdrukt, weerspiegelt de ziel via dit lichaam eveneens de totaliteit, op een voor haar unieke wijze (§ 400).

§ 63

Het lichaam dat bij een Monade hoort – haar entelechie of Ziel – vormt samen met deze entelechie een *levend wezen*, en met de ziel een *dier*. Dit levende lichaam is steeds organisch: aangezien elke Monade een eigenzinnige spiegel van het universum is, en het universum volmaakt geordend, moet ook de waarnemingsstructuur van de ziel – en dus het lichaam – deze kosmische ordening weerspiegelen (§ 403).

§ 64

Elk organisch lichaam is zo een goddelijke machine, een natuurlijke automaat die alle menselijke kunstwerken oneindig overtreft. Want een door mensen gemaakte machine is niet in al haar onderdelen machinaal: een koperen tandwiel bevat fragmenten zonder mechanische betekenis. Maar natuurlijke machines – levende lichamen – blijven tot in het oneindige toe machinaal. Hierin openbaart zich het verschil tussen Goddelijke en menselijke kunst (§ 134, 146, 194, 483).

§ 65

Deze goddelijke vindingrijkheid was mogelijk omdat elke materiedeel niet slechts oneindig deelbaar is (zoals de ouden wisten), maar feitelijk eindeloos onderverdeeld – elk deel bevat bewegingen die het hele universum uitdrukken. Anders zou geen enkel deeltje de totaliteit kunnen weerspiegelen (Prélim. [Disc. d. l. conform.], § 70. *Théod.*, §195).

§ 66

Zo blijkt dat de kleinste materiedeel een wereld van schepselen bevat – levende wezens, dieren, entelechieën, zielen.

§ 67

Elke materieklomp is als een tuin vol planten, een vijver vol vissen. Maar elke tak, elk lidmaat, elke druppel vocht is op zichzelf weer zo'n tuin of vijver.

§ 68

Hoewel de aarde en lucht tussen de planten van de tuin, of het water tussen de vissen van de vijver, zelf geen plant of vis zijn; bevatten ze deze toch nog, zij het vaak in een voor ons onwaarneembare subtiliteit.

§ 69

Zo is er niets onontgonnens, niets steriels, niets doods in het universum, geen chaos, geen verwarring behalve in schijn; ongeveer zoals men in een vijver op afstand een warrige beweging en gewemel van vissen zou waarnemen zonder de individuele vissen te kunnen onderscheiden.

§ 70

Hieruit blijkt dat elk levend lichaam een dominante entelechie heeft – de ziel bij dieren – terwijl de ledematen van dit levende lichaam zelf weer vol zitten met andere levende wezens, planten en dieren, elk met hun eigen entelechie of dominante ziel.

§ 71

Men moet zich echter niet voorstellen – zoals sommigen die mijn gedachtegang verkeerd begrepen – dat elke ziel een vaste hoeveelheid materie bezit die haar voor eeuwig toebehoort, en daardoor lagere levensvormen in permanente dienstbaarheid houdt. Want alle lichamen verkeren in een voortdurende stroom als rivieren; delen stromen er onophoudelijk in en uit.

§ 72

Zo verandert de ziel slechts geleidelijk van lichaam, nooit plotseling van alle organen beroofd. Dieren ondergaan vaak gedaanteverwisselingen, maar nooit metempsychose of

zielenverhuizing: er bestaan ook geen volledig losstaande zielen of lichaamloze geesten. Alleen God staat geheel hierboven.

§ 73

Dit verklaart ook waarom er nooit sprake is van volledige generatie of absolute dood, als strikte scheiding van ziel en lichaam. Wat wij *voortplanting* noemen zijn ontplooiingen en groei; wat wij *sterven* noemen zijn inwikkelingen en verminderingen.

§ 74

Filosofen hebben lang geworsteld met de oorsprong van vormen, entelechieën of Zielen. Maar nu uit nauwkeurig onderzoek van planten, insecten en dieren blijkt dat organische lichamen nooit ontstaan uit chaos of rottigheid, altijd uit zaden die reeds een *voorgevormd* patroon bevatten, begrijpen we dat niet alleen het lichaam vooraf bestaat, maar ook een ziel – kortom het hele dier. Conceptie brengt slechts een grootschalige transformatie naar andere diersoorten.

§ 75

Deze *dieren*, waarvan sommigen via conceptie tot hogere soorten opstijgen, noemen we *spermatisch*. Maar de meesten blijven in hun soort, planten zich voort en vergaan zoals grotere dieren. Slechts een uitverkoren groep betreedt een groter toneel.

§ 76

Maar dit was slechts de helft der waarheid: ik concludeerde dat als dieren nooit natuurlijk beginnen, ze ook niet natuurlijk eindigen. Er is geen volledige generatie noch absolute vernietiging. Deze a posteriori redeneringen, gestoeld op ervaring, harmonieren volmaakt met mijn eerder uiteengezette a priori principes.

§ 77

Men kan dus stellen dat niet alleen de ziel (spiegel van een onvergankelijk universum) onvergankelijk is, maar ook het dier zelf – ook al vergaat zijn machine vaak gedeeltelijk en wisselt het organische omhulsels.

§ 78

Deze principes hebben mij in staat gesteld op natuurlijke wijze de eenheid ofwel de overeenstemming tussen ziel en organisch lichaam te verklaren. De ziel volgt haar eigen wetten en het lichaam eveneens de zijne; zij ontmoeten elkaar krachtens de préétablieerde harmonie tussen alle substanties, aangezien deze allemaal representaties zijn van hetzelfde universum.

§ 79

Zielen handelen volgens de wetten der eindoorzaken door begeerten, doelen en middelen. Lichamen handelen volgens de

wetten der werkoorzaken of bewegingen. De beide rijken – dat der werkoorzaken en dat der eindoorzaken – stemmen harmonisch met elkaar overeen.

§ 80

Descartes erkende dat zielen geen kracht aan lichamen kunnen verlenen, omdat de hoeveelheid kracht in de materie altijd constant blijft. Toch meende hij dat de ziel de richting van lichamen kon veranderen. Dit kwam doordat men in zijn tijd de natuurwet van behoud der totale richting in de materie nog niet kende. Had hij dit opgemerkt, dan was hij tot mijn systeem van de préétablieerde harmonie gekomen.

§ 81

Dit systeem zorgt ervoor dat lichamen handelen alsof (hoe onmogelijk ook) er geen zielen bestaan; dat zielen handelen alsof er geen lichamen zijn; en dat beiden toch handelen alsof ze elkaar wederzijds beïnvloeden.

§ 82

Wat betreft Geesten of redelijke zielen: hoewel ik vind dat er in wezen hetzelfde bestaat in alle levende wezens en dieren (namelijk dat dier en ziel slechts met de wereld beginnen en evenmin vóór de wereld eindigen), is er bij redelijke dieren dit bijzondere: hun kleine spermatische diertjes hebben, zolang ze

slechts dat zijn, alleen gewone of zintuiglijke zielen. Maar zodra de uitverkorenen door daadwerkelijke conceptie de menselijke natuur bereiken, worden hun zintuiglijke zielen verheven tot de rede en het voorrecht der Geesten.

§ 83

Naast andere verschillen tussen gewone zielen en Geesten – waarvan ik er reeds enkele heb aangestipt – is er dit: zielen zijn over het algemeen levende spiegels of afbeeldingen van het universum der schepselen; maar Geesten zijn tevens afbeeldingen van de Godheid zelf, de Auteur der natuur: in staat het universumsysteem te kennen en dit architectonisch na te bootsen, waarbij elke geest als een kleine godheid in zijn domein functioneert.

§ 84

Hierdoor kunnen Geesten een Verbond met God aangaan. Hij is voor hen niet slechts een Uitvinder van zijn Machine (zoals God zich verhoudt tot andere schepsels), maar ook een Vorst tot zijn onderdanen, ja zelfs een Vader tot zijn kinderen.

§ 85

Hieruit volgt logischerwijs dat de verzameling van alle Geesten de Stad Gods vormt – de meest volmaakte Staat denkbaar onder de meest volmaakte Monarch.

§ 86

Deze Stad Gods, deze waarlijk universele Monarchie is een morele Wereld binnen de natuurlijke, het verhevenste en goddelijkste in Gods werken. Hierin schuilt Gods ware glorie, want deze zou niet bestaan zonder dat Zijn grootheid en goedheid door geesten gekend en bewonderd worden. Tevens openbaart zich Zijn Goedheid specifiek in deze goddelijke Stad, terwijl Zijn wijsheid en macht overal zichtbaar zijn.

§ 87

Zoals we eerder een volmaakte harmonie tussen twee natuurlijke rijken vaststelden (werk- en eindoorzaken), moeten we hier nog een harmonie opmerken tussen het fysieke rijk der Natuur en het morele rijk der Genade - tussen God als Architect van het universum en God als Monarch van de goddelijke Geestenstad (§ 62, 74, 118, 248, 112, 130, 247).

§ 88

Deze Harmonie zorgt ervoor dat de dingen via de wegen van de Natuur zelf naar Genade leiden, en dat deze wereldbol bijvoorbeeld op natuurlijke wijze vernietigd en hersteld moet worden op de momenten die de regering der Geesten vereist; tot straf voor sommigen en beloning voor anderen (§ 18 e.v., 110, 244-245, 340).

§ 89

Men kan ook zeggen dat God als Architect in alles God als Wetgever behaagt; en dat zo de zonden hun straf met zich meedragen door de orde der natuur, krachtens de mechanische structuur der dingen; en dat evenzo edele daden hun beloningen aantrekken via mechanische wegen ten aanzien van de lichamen; hoewel dit niet altijd onmiddellijk kan of moet gebeuren.

§ 90

Ten slotte zou onder deze volmaakte heerschappij geen goede Daad zonder beloning bestaan, geen slechte zonder straf: alles moet ten goede komen aan de rechtvaardigen; dat wil zeggen, aan hen die niet ontevreden zijn in deze grote Staat, die op de Voorzienigheid vertrouwen na hun plicht gedaan te hebben, en die de Auteur van alle goed op gepaste wijze liefhebben en navolgen, zich verlustigend in de beschouwing van Zijn volmaaktheden volgens de aard van de ware *zuivere liefde*, die vreugde schept in het geluk van wat men bemint. Dit drijft wijze en deugdzame personen ertoe te werken aan alles wat overeenstemt met de voorwaardelijke goddelijke wil, of voorafgaande wil; terwijl zij zich toch tevreden stellen met wat God daadwerkelijk laat geschieden door Zijn geheime wil, beslissende en afrondende wil; erkennend dat als wij de orde van het universum voldoende zouden begrijpen, wij zouden ontdekken dat deze alle wensen der wijzen overtreft, en dat het onmogelijk is hem beter te maken dan hij is; niet alleen voor het geheel in het algemeen, maar ook voor

onzelf in het bijzonder, mits wij op gepaste wijze verbonden zijn aan de Auteur van het geheel, niet alleen als Architect en efficiënte oorzaak van ons bestaan, maar ook als onze Meester en finale oorzaak die het volledige doel van onze wil moet uitmaken, en als enige ons geluk kan bewerkstelligen (Voorrede *, 4 a b¹⁴. § 278. Voorrede *, 4 b¹⁵).

EINDE

¹⁴ Edit. Erdm., blz. 469.

¹⁵ Edit. Erdm., blz. 469 b.

CosmicPhilosophy.org

<https://nl.cosmicphilosophy.org/>

Gedrukt op 22 november 2025

Onze andere projecten:

- ▶ [GMODEbate.org](https://gmodebate.org/): Een project dat onderzoek doet naar de filosofische grondslagen van eugenetica, scientisme, de beweging "emancipatie-van-de-wetenschap-van-filosofie", het "anti-wetenschap narratief" en moderne vormen van wetenschappelijke inquisitie.